Tietue 4 / 2014
Tietue on Jyväskylän yliopiston kirjaston lehti, joka ilmestyy verkossa neljä kertaa vuodessa.
ISSN-L 1798-4890
ISSN 1798-4890

Tutkimusdatan avoimuussuositukset puntarissa – Amsterdamissa

9.12.2014 Tekijä Jyväskylän yliopiston kirjasto

Avoimen tieteen ja tutkimuksen hanke

Tämän vuoden alussa Opetus- ja kulttuuriministeriö käynnisti *Avoimen tieteen ja tutkimuksen hankkeen* (ATT), jonka tarkoituksena on tiedon saatavuuden ja avoimen tieteen edistäminen Suomessa. Hankkeen tavoitteena on, että vuoteen 2017 mennessä Suomi nousee johtavaksi maaksi tieteen ja tutkimuksen avoimuudessa ja että avoimen tieteen mahdollisuudet hyödynnetään laajasti yhteiskunnassa. Lisäksi tavoitteena on edistää tieteen ja tutkimuksen luotettavuutta, tukea avoimen tieteen ja tutkimuksen toimintatavan sisäistämistä tutkijayhteisössä sekä lisätä tutkimuksen ja tieteen yhteiskunnallista ja sosiaalista vaikuttavuutta. (avointiede.fi)

Osallistun ATT-hankeeseen *Julkaisujen avoimen saatavuuden edistäminen* –työryhmässä ja tätä kautta pääsin osallistumaan Amsterdamiin RECODE-hankkeen workshop-tilaisuuteen.

RECODE

RECODE-hanke on seitsemän yhteistyökumppanin vuoden 2013 alussa aloitettu EU-rahoitteinen hanke, jonka tarkoituksena on luoda EU:n laajuiset suositukset tutkimusdatan avoimesta saatavuudesta.

Hanke on järjestänyt työskentelynsä aikana useampia workshop-tilaisuuksia, joissa suosituksia on viety eteenpäin myös hankepartnereiden ulkopuolisin voimin. 25.9.2014 järjestettiin Amsterdamissa hankkeen viimeinen workshop, jossa suositusdokumentti pääsi ensimmäistä kertaa isomman yleisön arvioitavaksi.

Workshop

Tämä hankkeen viimeinen workshop-tilaisuus oli herättänyt laajaa mielenkiintoa ympäri Eurooppaa ja paikalle Meervart-konferenssikeskukseen oli kerääntynyt osallistujia 21 maasta aina Yhdysvalloista, Kanadasta ja Australiasta asti. Tilaisuuden alun hanke-esittelyjen jälkeen puheenvuoron sai EU-komission edustaja **Daniel Spichtinger**, joka kertoi Horizon 2020 -puiteohjelman asettamista vaatimuksista tutkimusaineistojen hallinnalle ja jakamiselle.

Data management Plan

Puiteohjelman keskeisin vaatimus tutkimusdatalle on tutkimusaineistojen hallintasuunnitelma (data management plan). Hallintasuunnitelman tulee sisältää periaatteessa yksityiskohtaista tietoa siitä, miten rahoitusta saavan tutkimus-hankkeen tuottaman datan hallinta on järjestetty. Suunnitelman tulee sisältää tietoa muun muassa siitä, mitä dataa syntyy ja miten sitä kerätään, millaisia metadatastandardeja käytetään, miten datan avaaminen järjestetään, mitä dataa avataan ja miten datan huolto ja pitkäaikaissäilytys on järjestetty. Varsin kunnianhimoisia ja vaativia asioita pitäisi siis pystyä suunnittelemaan.

Mutta kun näitä hallintasuunnitelman vaatimuksia avataan hieman, palautuvat jalat aika äkkiä maan pinnalle. Ensinnäkin datan avaamiselle on useita ehtoja, joiden vallitessa aineistoja ei tarvitse avata kaikelle kansalle. Aineistoja ei tarvitse julkaista esimerkiksi, jos aineistojen avaaminen on ristiriidassa hankkeen tavoitteiden kanssa. Myös aineistojen luottamuksellisuus, turvallisuusvaatimukset tai muut hankkeen määrittelemät velvoitteet voivat estää datan avaamisen. EU:lla ei ole myöskään vielä kantaa esimerkiksi siihen, miten kauan tutkimusaineistojen pitäisi olla avoimesti saatavilla, eikä siihen, miten pitkäaikaissäilytys pitäisi järjestää.

Tällä hetkellä EU ei siis ota kantaa tutkimushankkeen rahoituskauden jälkeiseen aikaan, eli rahoitusta esimerkiksi tutkimusaineistojen avoimuuden järjestämiseksi tai aineistojen huoltoon, puhumattakaan pitkäaikaissäilytyksestä, ei ole rahoituskautta pitemmälle. Myöskään siihen, millaiseen arkistoon data talletetaan tai mitä kautta sitä jaetaan, ei oteta kantaa. Näin esimerkiksi julkaisu- tai data-arkistojen standardi- tai laatukriteereillä ei ole merkitystä. Spichtinger kyllä myönsi, että julkaisu- ja data-arkistoille tulee kehittää standardit ja laatukriteerit, mutta EU:lla näitä ei vielä ole.

Paneelikeskustelu

Tilaisuuden yhteydessä järjestettiin paneelikeskustelu, jossa eri maiden edustajat pääsivät kertomaan näkemyksiään avoimesta datasta sekä kansallisesta kehityksestä eri puolilla Eurooppaa.

Kaikki julkisen rahoituksen tuella tuotettu tutkimusdata tulee asettaa avoimeen käyttöön.

Yksi mielenkiintoisimmista uutisista tuli Norjan Forskningsrådetin edustajan **Rune Rambæk Schølbergin** puheenvuorosta, kun hän kertoi Norjan uunituoreen kansallisen datapolitiikan sisällöstä. Juuri viikkoa ennen RECODE-tilaisuutta julkistettu dokumentti Tilgjengeliggjøring av forskningsdata rakentuu avoimuuden periaatteen mukaan ”åpen som standard” eli lähtökohtaisena vaatimuksena on, että kaikki julkisen rahoituksen tuella tuotettu tutkimusdata tulee asettaa avoimeen käyttöön. Toki avoimuuden määrityksessä on politiikassa omat rajoitteensa eli aineistoon pääsyä voidaan rajoittaa muun muassa luottamuksellisuuteen, turvallisuuteen tai velvoitteisiin vedoten.

Rambæk Schølbergin mukaan uuden politiikan keskiössä ovat tutkimusrahoittajat. Norjan valtio sitoutuu nyt rahoittamaan tutkimushankkeita, jotka tuottavat uutta infrastruktuuria tutkimuksen avoimuuden kehittämiseksi.

Open Access -lehtien kirjoittajamaksujen hallinta

Keskustelin tilaisuuden aikana Rambæk Schølbergin kanssa hänen näkemyksistään kansallisen Open Access -politiikan kehittämisestä. Hänen mielestään on tärkeää, että organisoidun mandaattipohjaisen rinnakkaistallennuspolitiikan rinnalla kehitetään myös keskitettyjä ratkaisuja kultaiseen Open Accessin linjaan. Kirjoittajamaksut tulisi saattaa keskitettyyn hallintaan ja keskitettyyn rahoitusmalliin. Yliopistojen tasolla tämä tarkoittaisi sitä, että APC-maksut pitäisi saada mukaan yliopistojen budjettiin korvamerkittynä rahana ja mielellään ne pitäisi pystyä myös käsittelemään keskitetysti.

Kirjasto tuntuisi luonnolliselta paikalta asioiden keskitettyyn hoitamiseen. Toisaalta kun tutkimusrahoittajat, esimerkiksi Suomen Akatemia, ovat jo nyt valmiita sisällyttämään kirjoittajamaksut osaksi tutkimusrahoitusta – vaikkakaan ei vielä korvamerkittynä rahana – herää kysymys, miten tämä keskitetty hallintakuvio oikein toimisi? Pitäisikö Akatemian tai Opetus- ja kulttuuriministeriön osoittaa yliopistoille suoraan korvamerkitty raha Open Accessin tukemiseen ja APC-maksuihin? Tämä ainakin mahdollistaisi ja itse asiassa velvoittaisi yliopistot huolehtimaan keskitetyistä palveluista.

Tutkijoiden motivointi avoimuuteen?

Workshopin keskeisiä puheenaiheita olivat suoraan tutkijoita koskettavat avoimuuteen ja datan hallintaan yleensä liittyvät asiat. Tämä olikin aika luonnollista, sillä yksi päällimmäisiä havaintoja koko RECODE-suosituksesta oli se, että tutkijat olivat omana ryhmänään jääneet pois suositusdokumentista. Suositus kyllä sisältää varsin seikkaperäiset toimintaohjeet tutkimusorganisaatioille, kustantajille, datamanagereille ja tutkimusrahoittajille, mutta suoraan tutkijoille suunnattuja ohjeita ja suosituksia ei dokumentissa ole.

Tutkimusdatan avoin jakaminen tuntuu täysin vieraalta ajatukselta.

Kuinka tutkijat saadaan ylipäänsä motivoitumaan hallitsemaan dataansa ja vielä julkaisemaan se avoimesti? Professori **Christine Borgman** University of Californiasta totesi, että perusperiaatteeltaan tutkimusdatan avoin julkaiseminen sotii tutkijoiden omia käsityksiä vastaan. Tutkimusdata nähdään usein juuri siksi tärkeimmäksi tutkijan ”omaisuudeksi”, jonka avoin jakaminen tuntuu täysin vieraalta ajatukselta. Kuinka tätä käsitystä lähdetään kääntämään toiseen asentoon?

Ensimmäiset asiat, joista tulee huolehtia, ovat sopimukset. Sopimukset tutkijan ja tutkimuskohteen ja toisaalta tutkijan ja tutkimusorganisaation välillä on rakennettava sellaisiksi, että ne mahdollistavat avoimuuden ja tarvittavat käyttöoikeudet. Ja ennen kaikkea: nämä sopimukset on ylipäänsä tehtävä.

Suurin hyöty sopimuksista pitää tulla tutkijoille itselleen.

Mutta eivät tutkijat halua tehdä sopimuksia, elleivät he hyödy niistä mitään. Suurin hyöty sopimuksista ja tutkimusaineistojen hallintapolitiikoista ja -järjestelmistä pitää tulla tutkijoille itselleen. Data pitää siis tehdä helpommin käytettäväksi ja hallittavaksi tutkijalle. Jo pelkästään tämän asian organisoiminen vaatii tutkimusorganisaatiolta suuria ponnisteluja, resursseja ja järjestelmäkehitystä. Tarvitaan data-arkistoja, hallintamalleja, säilytystä, huoltoa ja hoivaa aineistoille, kuten myös resursseja datan pitkäaikaiselle säilyttämiselle sekä työvoimaa. Vasta kun aineistot ovat omassa hallinnassa ja tutkijoiden itsensä käytettävissä missä ja milloin vaan, voidaan alkaa organisoida laajempaa aineistojen saatavuutta.

Tutkimusaineistot tulee saattaa myös tutkijoiden ja organisaatioiden palkitsemisjärjestelmiin julkaisujen rinnalle. Saksan tutkimussäätiöstä (German Research Foundation, DFG) puhumaan tullut **Stefan Winkler-Nees** korosti palkitsemista tutkimusaineistojen avoimuuden kehittämiseen vaikuttavana tekijänä. Mutta jos tutkimusaineistoista tehdään tutkijoiden palkitsemisen yksi kulmakivi, tulee myös huolehtia tutkimusaineistojen vertaisarvioinnista. Vai miten erilaiset tutkimusaineistot laitetaan palkitsemisjärjestykseen? Tuntuisi luonnolliselta, että kun kyse on tutkimusdatasta, pitäisi arvioinnissa voida luottaa tutkijayhteisöön itseensä? Vai kuka voi paremmin arvottaa tutkimusaineiston, kuin tutkimuksentekijä ja aineiston hyödyntäjä? Tarvitaanko tutkimusaineistoille oma Peerage of Science?

Saksassa DFG:n rahoitusta hakevat voivat nyt hakea rahoitusta myös datan pitkäaikaiseen, tutkimushankkeen jälkeiseen tulevaisuuden käyttöön. Saksassa nähdään, että jos tutkija tai tutkimusryhmä saa tukea datan säilyttämiseen ja julkaisemiseen, he myös säilyttävät ja julkaisevat datansa. Rahoitus on siis paitsi datan säilyttämisen ja julkaisemisen mahdollistaja, myös sen promoottori.

Tutkijoiden kouluttaminen tutkimusaineistojen hallintasuunnitelmien tekijöiksi ja toteuttajiksi on keskeinen tehtävä tutkimusorganisaatiossa. Useimmissa yliopistoissa tämä kouluttajan tehtävä on ainakin osaksi langennut kirjastoille. Kirjastojen rooli on keskeinen yliopistojen Open Access -politiikan luojana ja toteuttajana sekä tutkimusaineistoihin liittyvän koulutuksen organisoijana esimerkiksi Amsterdamissa esillä olleissa yliopistoissa Edinburghissa, Glasgow’ssa ja Göttingenissä. Myös Suomessa tutkimusdatan hallinnan ja avoimuuden sekä kansallisen Open Access -politiikan kehittäminen ja toteuttaminen vaativat erityisesti yliopistokirjastoilta suunnitelmallista tutkimusaineistojen hallintaperiaatteisiin sitoutuvaa toiminnan kehittämistä.

RECODE-projektin lopullinen suositusdokumentti julkaistaan tammikuussa 2015 Ateenassa pidettävässä konferenssissa.

Lisälukemista aiheeseen liittyen:

Wessels, Finn, Linde et. al. 2014. Issues in the development of open access to research data. Prometheus: Critical Studies in Innovation, 32:1, 49-66, DOI: 10.1080/08109028.2014.956505

Pekka Olsbo